

Milan N. Janjić¹
Univerzitet u Nišu
Filozofski fakultet

PUTOVANJE KROZ FRANCUSKO KULTURNO NASLEĐE

Vučelj, Nermin (2020), *Francuska kultura: jezik, društvo i duhovnost kroz epohe. Knjiga I - od romanizovane Galije do renesansne Francuske*, Niš: Izdavački centar Filozofskog fakulteta.

Na samom kalendarskom početku 2021. godine, filološku akademsku javnost, prevashodno frankofonog usmerenja, obradovalo je izdanje studije *Francuska kultura: jezik, društvo i duhovnost kroz epohe*, koja se pojavila u okviru Izdavačkog centra Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu. Njen autor - Nermin Vučelj, vanredni profesor francuske književnosti i kulture pomenutog fakulteta - prikazao je rezultate temeljnog istraživanja i u jednu kompleksnu studiju smestio i široj publici predstavio saznanja o bogatom francuskom kulturnom nasleđu. Vučeljevo hronološko putovanje kroz francusku kulturu, na koje nas poziva, zamišljeno je da se ostvari kroz dvotomnu monografsku studiju i da razmotri jezik, društvo i duhovnost kroz epohe, počevši od galskog perioda pa sve do druge decenije XX veka. Jedan deo posla već je završen, objavljena je prva knjiga, koja je neposredni predmet ovog prikaza, a koja se bavi događajima i ličnostima od romanizovane Galije do renesansne Francuske, kako se u njenom podnaslovu uostalom i određuje; druga, koja je u planu i okvirno najavljena za 2025. godinu, sagledaće epohe od klasičnog XVII veka (le Grand Siècle) do „srećnog doba” (la Belle Époque, 1889-1914), kako nam autor najavljuje.

Glavni cilj ovog kritičkog prikaza jeste da ukaže na značaj prve objavljene knjige, koji ona ima prevashodno za frankofone istraživače, jer se direktno bavi francuskom kulturom, ali i na njen, svakako, širi akademsko-filološki domet. Baveći se kulturološkim nasleđem Francuske, Nermin Vučelj se neminovno dotakao mnogih značajnih događaja iz istorije i drugih zapadnoevropskih zemalja (Engleske, Španije, Italije), te će ova monografija u svojoj celini biti korisna ne samo frankofonim istraživačima ili studentima jedino francuske književnosti i kulture, već široj publici. U ovom kratkom preglednom prikazu pokazaće se suštinske

¹ Autor je doktorand Filozofskog fakulteta u Nišu. Imejl-adresa: milannjanjic@gmail.com.

prednosti same knjige, njen formalno-metodološki sklop i vrednost sadržaja (na osnovu nekoliko odabranih primera), a entuzijasti se pozivaju da je pročitaju u celini.

Predavanja iz predmeta francuske kulture i književnosti, kao i brojni naučno-stručni radovi iz te oblasti, ali i osobeni odnos prema francuskom senzibilitetu, poetskom izrazu i celokupnim vrednostima jednog tako bogatog kulturnog nasleđa, omogućili su autoru da sva dosadašnja saznanja sistematizuje u jednu monografiju i sprovede u štampano delo koje nosi naslov *Francuska kultura: jezik, društvo i duhovnost kroz epoke*. Jedno takvo saznanje prošlih epoha, književnih razdoblja, dinastičkih sukoba i dvorskih intriga u zapadnoevropskim monarhijama, sagledano je iz optike savremenog oka, s neumitnom istorijskom distancom, određenim predznanjem iz ove oblasti i, što je možda i (naj)važnije, „bez intelektualne malokrvnosti zvane politička korektnost”, kako stoji u napomenama u samoj uvodnoj reči. Dve su metodološke ambicije vodile autora u sastavljanju redaka ove iscrpne studije: prva se ogleda u *kompanjonovskom pristupu*, koji poziva na „smelo preispitivanje poznatih, priznatih i nametnutih teorija”, a druga je *židovska*, koja se odnosi na čitaoca i njegov osobeni doživljaj, tj. priželjkivani angažovani upliv, jer Vučelj želi da se obrati *osobenom čitaocu*, koji od knjige „zahteva ono što se od njega i očekuje - skoncentrisanu misao, kritičku otvorenost, duhovno uranjanje”.

To je ostvareno u tematskim poglavljima-celinama, koji su raspoređeni na sledeći način: I. *Kultura*, II. *Galija*, III. *Francka*, IV. *Francuska u doba Kapeta*, V. *Anglo-francuske veze od 11. do 14. veka*, VI. *Stogodišnji rat (1337-1453)*, VII. *Humanistički pokret u Francuskoj* i VIII. *Reformacija i verski ratovi*. Ovim poglavljima prethodi kratka ali efektna autorska najava naslovljena *Umesto predgovora*, a sledi ih izuzetno zaključno razmatranje *Umesto pogovora: Montenj i La Boesi*, nakon čega dolazi bibliografski popis korišćenih studija, kulturne i političke istorije, hronika, memoara, antologija, naučno-stručnih radova, rečnika, enciklopedija i gramatika, književnosti i kinematografije, kao i autorski *index nominum* - u kojem se popisuju ličnosti iz kulturne i političke istorije Francuske. Dakle, sve ono što se od jedne monografske studije visokoga ranga i u metodološkom smislu očekuje. Svako od poglavlja ima svoja potpoglavlja. Iscrpni bibliografski popis na osam strana podeljen je, takođe, na osam odeljaka i ukupno sadrži 125 referenci građe koju je autor obradio, sučeljno i vrednosno pozicionirao u odnosu na sopstvena shvatanja.

Racionalizovani sadržaj i odgovorna podela poglavlja na dalja potpoglavlja, kratka, ali ne i štura, klasičarski pregledna, ali ne i čisto informativna, već bogata podacima i kritičkim komentarima, čine ovu monografiju dostupnijom i „običnom” čitaocu. Priča o francuskoj kulturi je vešto vođena, svedočimo čitalačkoj lakoći koja je nesumnjivo rezultat brojnih autorskih poteškoća. Poglavlja su puna događaja i

autorskih kritičkih komentara tako da se sklopljena priča na nekim mestima čita kao roman, a ne kao suvoparna istorija gde su likovi, obično, lišeni životnosti i posmatrani kao puke istorijske činjenice umesto ljudi koji su zaista postojali. Kratki i koncizni naslovi poglavlja, kao i elaboracija koja ne podleže postmodernističkim terminima, mogu da pridobiju pažnju i lako upute čitaoca na podatke koji se u studiji nude. U nastavku će se na odabranim primerima pokazati šta čitalac može da očekuje od samog sadržaja.

I. Kultura i humanistički ideal. Prvo poglavlje o kulturi uopšte suočava nas sa onim što svi znamo, a što u poslednje vreme prolazi nezapaženo. Nakon što je pregledno prošao kroz postojeće definicije *kulture* u njenom užem i širem smislu, Vučelj suočava ono što u praksi prepoznamo kao *prava kultura*, što je odlika humanističkog obrazovanja koje se oličava u duhovno uzdignutom pojedincu, i *opštu informisanost*, koja gospodari našom epohom i koja nema dodirnih tačaka s nekadašnjom opštom kulturom i visokim estetičkim i etičkim vrednostima. Stoga, gnoseološko i aksiološko autorovo opredeljenje prema kulturi kao univerzalnoj društveno-političkoj datosti i fenomenu koji čovek iskustveno stiče, očigledno je - Vučelj nas podseća da postoje neke objektivne vrednosti koje se danas zanemaruju i previdaju, a koje su, ipak, vrednosno iznad prozaične savremenosti i lake zabave koja pretenduje da još jače potisne istinsku kulturu u nadolazećim godinama.

Onako kako se pozicionirao u odnosu na kulturu uopšte, tako je razmotrio i definisao ono što *francusku kulturu* čini - francuskom. Kulturološke osobenosti ne mogu se svesti samo na logičke i racionalizovane pojmovne odrednice, iako postoje određeni amblemi i kulturni simboli koje čovek osniva da bi razlikovao francusku od nemačke, ili španske, ili italijanske kulture. Nominalističko određenje nečije kulture se u ovoj studiji ne prihvata kao celovito. Nermin Vučelj ističe da su nam za istinsku spoznaju kulture određene nacije potrebni *unutrašnje čulo, intuicija i produhovljeno zapažanje*. Na taj način, on se u elaboraciji francuske kulture udaljava od stereotipnih odrednica, za koje veli da često mogu pre „da uproste i banalizuju ono što označavaju, umesto da precizno i tačno određuju i objašnjavaju određeni pojam”.

U tom smislu, težište ovog poglavlja je u kritičkom pretresanju i razlikovanju prave kulture, koja je plod humanističkog obrazovanja, od opšte informisanosti, koja je plod ponizne demokratičnosti i masovnih medija. Smisao pravog obrazovanja krije se u *izuzetnosti*, ono je pravo merilo, a „razum oruđe koje upravlja našim postupcima”; autor kulturu doživljava kao izazov individue naspram sebi, ona je neophodno oruđe da sebe prevaziđemo, da se izgradimo i nadogradimo. Jedino enciklopedijsko obrazovanje i prava kultura postavljaju „standarde koji nas možda

nadilaze a koje treba dosežati”. Umesto nekadašnjeg *znanja* iz opšte kulture, sada se, veli nam on, proverava *opšta informisanost* kod srednjoškolaca i studenata. Kroz ovo kritičko osveščivanje, autor nas upozorava konstatacijom da se obrazovanje u prve dve decenije XXI veka svodi na „usko utilitarno i neposredno aplikativno” i, kao takvo, pogoduje jedino tome da se „formira armija poluobrazovanih jedinki ograničene društvene samosvesti”. Upravo je današnje uprosečavanje individue suprotnost pravom obrazovanju, neophodnom preduslovu kulture kao civilizacijske tekovine, na koju svaki pojedinac ima pravo. Ta suprotnost nije ništa drugo do, kako podvlači autor, *carstvo osrednjosti* „u kojem se povlađuje nedostacima u obrazovanju, neizgrađenom ukusu, karakternim manama, prizemnim sklonostima, a sve pod geslom takozvane demokratičnosti koja iziskuje da se poštuje svačiji ukus, da se pojave i postupci ne vrednuju i time ne obeležavaju negativno u odnosu na neke druge fenomene”.

Kultura je cvetala u Zapadnoj Evropi za vreme humanističkog pokreta, kada su udareni temelji pravom obrazovanju, kada je začeto načelo naučnog istraživanja i etičko delanje. To se u ovoj studiji obrazlaže kroz VII poglavlje, koje se bavi humanističkim pokretom u Francuskoj. Kod Vučelja, bavljenje prošlom epohom ne podrazumeva samo spoznaju istorijskih činjenica u njenoj dijahroniji, već poziv da se na osnovu saznanja prošlih epoha preispitamo o vrednosnom stanju našeg društva danas. To je, uostalom, jedna od glavnih odlika ove studije - poziv na neprestano preispitivanje.

Humanizam je u ovoj studiji određen kao *kulturni pokret* koji je proizveo epohu koja se naziva *renesansa*. Humanistički pokret je zasnovan na idealu čija mera je čovek, on vraća antički pogled na svet koji se zagubio u ruševinama srednjeg veka i sholastičke didaktičke poduke u kojoj je individua obrazovno okovana. Pa tako, kako je to postavljeno u ovoj monografiji, važna istorijska ličnost za vreme humanističkog pokreta u Francuskoj bio je njen kralj Fransoa I (François I), iz dinastičke porodice Valoa (Valois). Da bi se sprečio sorbonski monopol nad obrazovanjem, Fransoa I je 1530. godine obrazovao Kolež kraljevih lektora (Collège des lecteurs royaux), koji se od 1870. godine zove Francuski kolež (Collège de France); dalje, ukazom iz Monpeljea 1537. godine propisano je da izdavači knjiga dostavljaju kraljevskoj biblioteci primerak svake objavljene knjige, što je preteča današnjeg zakona da Nacionalna biblioteka Francuske poseduje obavezni primerak svake štampane knjige, a 1539. propisan je kraljev ukaz, čime su se sudski i administrativni spisi od tada izdavali na francuskom, a ne na latinskom jeziku - samo su neki od podataka koji se nalaze u ovom poglavlju.

Značaj ovog poglavlja sastoji se u tome da se pokaže istorijska suština humanističkog ideala kojem je težila generacija naučnika, filologa, književnika i umetnika, u čijim naučnim raspravama i književnoumetničkim delima uživamo i danas. Poglavlje poziva da preispitamo našu stvarnost i da se nanovo osvrnemo prema sopstvenom urušenom obrazovanju. Jedino tako se može ostvariti nova renesansa koja je savremenoj civilizaciji i te kako potrebna. Zbog toga Vučelj insistira na humanističkim vrednostima i nekadašnjem pravom obrazovanju: u humanističkom viđenju sveta i čoveka, obrazovanje treba da bude opšte i kulturno potkovano kako bi se individua oformila kao slobodno i misleće biće s visokorazvijenom kritičkom svešću.

II. Rušenje mitova. Ispravno korišćenje istorijskih izvora i njihovo kritičko preispitivanje ogleđa se u poglavlju *Galija*, kada autor ruši moderni politički mit o *Galima, precima Francuza*. Na ovom primeru uviđa se ozbiljan pristup historiografskim podacima i činjenicama koji se porede s mitologizacijom, kojoj je Francuska u XIX i XX veku pribegla mahom iz političkih razloga, čime se istorija u biti negirala. Nermin Vučelj, nakon što je proučio podatke vodećih francuskih teoretičara i istoričara, poput Anrijete Valter (Walter) i Pjera Mikela (Miquel), konstatuje da su Gali Francuzima ostavili na upotrebu jedva stotinak reči i izvestan broj toponima, da francuski jezik ima latinski za svog razgovornog pretka, a ne galski izvorni govor. Iako Gali nisu direktni preci Francuza, onako kako se to predstavljalo široj javnosti u XIX veku, ipak se jedan deo galskog duha preneo i zauzeo određeno mesto u francuskom identitetu. Stoga, osobeni galski maniri, koje Francuzi nazivaju *gauloiserie*, što Vučelj autorski prevodi kao *galština*, kao „šaljivo, sočno, prostodušno, živčano komuniciranje”, utisnuti su u današnji francuski nacionalni duh.

Međutim, kritički je obrađena politička pozadina nedovoljno proverenih teza o galskim korenima Francuza. Naime, nakon brižljivo prikupljenih podataka, što je bio težak i zahtevan filološki poduhvat, budući da sami Gali nisu za sobom ostavili pisanih tragova jer su svoja učenja prenosili jedino usmenim putem, te ih upoznajemo samo posredno, što često dovodi do pogrešnih savremenih gledišta o njima, od Vučelja saznajemo da je moderni politički mit zvani *Gali, naši preci (Nos ancêtres les Gaulois)* ušao u školsku poduku 1867. godine, za vreme Drugog carstva. Pozivajući se na istoričara Pjera Mikela i antropologa Majkla Ditlera (Dietler), autor ruši ovaj mit i ispravno zaključuje da je on poslužio kako bi se kolektivna nacionalna svest umirila usled poraza u ratu s Prusima 1870. godine, nakon kojeg Francuska gubi teritorije na istoku, koje će povratiti tek nakon Velikog rata. I to nije sve, ovaj mit se proširio i za vreme Pete republike, kada su određeni političari u XX i XXI veku pozivali na nacionalno jedinstvo, insistirajući kako

su temelji francuskog nacionalnog nasleđa postavljeni u galskoj epohi. Poruka je sledeća: dužnost istoričara, tj. istraživača uopšte, jeste da pokrenu kritičku debatu o „manipulacijama nad istorijskom prošlošću” i „da se obznani duboka neistorijska priroda brojnih opšteraiširenih istorijskih pogleda na pitanje nacionalnog identiteta i porekla”. Takva dužnost se ispunila u ovom poglavlju.

III. Istoriografija i kinematografija. Širi značaj ove studije, u smislu da ona može biti korisna istraživačima i studentima engleskog jezika i književnosti, ogleda se upravo u poglavljima *Francuska u doba Kapeta, Anglo-francuske veze od 11. do 14. veka* i *Stogodišnji rat*. Retko kada je istorija dve države bila tako isprepletana kao što je to slučaj s Francuskom i Engleskom. Na primer, Vučelj primećuje da su se svi engleski kraljevi od Henrija II do Henrija VI, što je period od trista godina, ženili francuskim princezama. Dinastičke veze, uzrokovane geopolitičkim strateškim osvajanjima i podelom teritorija, uticali su na prirodu jezika koji se u srednjem veku koristio na Ostrvu. Ova poglavlja nam pokazuju da je preimućstvo starofrancuskog jezika posledica upravo normanske invazije kada je kontinentalni osvajač, zbog porekla, pežorativno prozivan kao Vilijam Kopile (Guillaume le Bâtard / William The Bastard), postao kralj Engleske. Tada se starofrancuski nametnuo kao jezik pisane komunikacije, kulturne interakcije, književnosti, parlamentarne rasprave i univerzitetske poduke. U tom smislu, pomenuta poglavlja potanko opisuju porodične veze i geopolitičke prepletenosti koje su postojale između francuskog i engleskog društva toga doba.

U ovim poglavljima, takođe, ogleda se i kako je Vučelj pristupio kinematografiji i integrisao je u priču o istorijskim zbivanjima. Filmske adaptacije vizuelno nam dočaravaju i oživljavaju ono što činjenična, pisana istoriografija ne može. Istorijske ličnosti i događaji često su bili predmet filmske ekranizacije, ali su ta ostvarenja retko kada ušla u neko filološko razmatranje kao validna referenca. U IV poglavlju (deveto potpoglavlje) pratimo porodicu Plantagenet - Henri II, njegovu tri sina: Ričard Lavlje Srce (Richard Cœur de Lion / Richard the Lionheart), Godfri (Geoffrey II) i Jovan bez Zemlje (Jean sans Terre), kao i supruga Alienora Akvitanska (Aliénor d'Aquitaine) - koja slavi Božić 1183. godine. Kroz siže filma *Zima jednog lava* (*The Lion in Winter*, 1968), koji je nastao na osnovu istoimenog pozorišnog komada Džejsma Goldmana, prikazuje nam se ono što znamo iz istoriografije: s jedne strane, francuski kralj Filip II Avgust (Philippe II Auguste) potražuje severni okrug Veksen nazad, koji je Engleskoj prethodno bio dat kao miraz ukoliko Ričard oženi francusku princezu Adelaidu (što se nije ostvarilo); s druge, sinovi kuju zaveru protiv Henrija II i u tome traže Filipovu podršku. Iako je film *Zima jednog lava* u potpunosti umetnička fikcija, on je, kako Vučelj pojašnjava, „u skladu s načelom verodostojnosti

da se scenski dočara ne ono što se stvarno desilo, već ono što se moglo desiti, a što odgovara poznatim istorijskim okolnostima, kao i karakternim osobinama likova u komadu kakve su nam poznate na osnovu svedočanstava koja su ostala o istorijskim ličnostima”. Još neki filmski naslovi koji se pominju u studiju jesu: *Edvard Drugi* (*Edward the Second*, 1991), britanskog reditelja Dereka Džarmana (Jarman), koji je na osnovu Marloovog (Marlowe) istoimenog komada uradio filmsku adaptaciju, kao i čuveni Besonov (Besson) film *Glasnik: priča o Jovanki Orleanki* (*The Messenger: The Story of Joan of Arc*, 1999) koji nam dočarava lik i delo Žane d'Ark.

U XXI veku, u akademskoj praksi, često se susrećemo s monografijama koje se sastoje od skupa prethodno objavljenih radova. Ova studija predstavlja filološko osveženje, jer se ona ne sastoji od autorovih poznatih radova, nego je celovita originalna monografija sastavljena od osam tematskih poglavlja, na 341 stranici. U tom smislu, knjiga koja se predstavlja javnosti ovim kritičko-vrednosnim prikazom, prema njenoj strukturi i filološkom pristupu, pridružuje se dometima „stare generacije” istraživača, koja nije nudila usko stručna tumačenja, već temeljno i celovito (sa)znanje s humanističkim ciljem. Autora vodi kartezijska sumnja jer, u njegovoj analizi, nijedan istorijsko-filološki izvor nije unapred prihvaćen kao takav, *apriori* istinit i neoboriv, nego se izvorima temeljno pristupilo kako bi nam se što preciznije ponudila odgovarajuća istorijsko-kulturološka slika, tj. istina, budući da ljudi imaju sklonosti da mitologizuju istoriju iz raznih ideoloških, političkih ili individualnih poriva.

S lansonovskom širinom i klasičarskom jednostavnošću, montenjevskom visprenošću i s humanističkim ciljevima, autor nas je uzbudljivo proveo kroz jedno kulturološko-saznajno putovanje, rasvetlio i podsetio nas na značajne istorijske ličnosti i događaje staroga kontinenta (osvajanje Galije, dinastije Merovinga, Kapeta i Valoa). Opisao je srednjovekovne anglo-francuske veze od XI do XIV veka i sačinio komparativnu lingvističku analizu u domenu frankologije. Izneo je detalje humanističkog pokreta i reformacije u Francuskoj, i, na taj način, u ovoj prvoj knjizi, od dve predviđene, objasnio sve pojedinosti jezika, društva i duhovnosti francuske kulture do renesansne epohe. I, na kraju, dok je u pripremi drugi tom *Francuske kulture*, prva knjiga se svakako preporučuje istraživačima frankofonog usmerenja i zaslužuje da pronade svoje mesto u nastavnoj literaturi kao udžbenik za studente francuskog jezika, književnosti i kulture. Čitalački užitek neće izostati ni kod intelektualno radoznalih slobodnih čitalaca, koji žele da prošire svoja saznanja o francuskom kulturnom nasleđu.